BEVEZETÉS

Jelen munkám célja az 1196–1235 közötti magyar történelemre vonatkozó nyugati kútfők történeti-filológiai szempontú kritikai elemzése. Az Árpád-kor hazai elbeszélő forrásainak Szentpétery Imre által szerkesztett, máig használatos kiadása, illetve a korszakunkat illusztráló okleveles anyag gyakorlatilag teljesnek tekinthető kiadottsága nyomán ez utóbbi két forráscsoport egyes darabjait részletekbe menően és alaposan vizsgálta a hazai történettudomány. A külhoni elbeszélő források hagyományozódását, hitelességét és tartalmát azonban annál kevésbé vizsgálták historikusaink, pedig ezek a kútfők nem egy esetben a hazai köztörténethez is nélkülözhetetlen adalékokat szolgáltatnak. Immár nyolc évtizede, hogy Gombos Ferenc Albin munkája nyomán a külföldi kútfőknek az Árpád-kori magyar történelemre vonatkozó anyagát összegyűjtve, szemelvényes formában is forgathatja a történészszakma.[1] Olyan kézikönyv azonban, amely módszeresen vizsgálná az egyes szövegek közötti filológiai és tartalmi kapcsolatokat, a forráshierarchiát és az egyes források hitelességét, megbízhatóságát, sem addig, sem azóta nem készült. Marczali Henrik idestova ötnegyed évszázada kiadott tanulmánya[2] ma már vázlatnak is vézna lenne, Gombos Ferenc Albin pedig helytakarékossági okoknál fogva tudatosan száműzte a *Catalogus fontium*ból az érdemi kritikai apparátust. Éppen egy évtizede elkészített és megvédett bölcsészdoktori diszszertációm, amely jelen kötet alapját alkotja, ezt a hiányt igyekezett pótolni, még ha igen szerény időkeresztmetszetben is. Értekezésemet annak vitáján Makk Ferenc professzor *sui generis* alkotásnak nevezte, amelyhez a módszertant konkrét hazai előképek híján magamnak kellett külföldi minták alapján kialakítanom. Ma már azonban szerencsénkre rendelkezésünkre áll Csákó Judit és Bácsatyai Dániel (mindketten az MTA BTK TTI munkatársai) kiváló disszertációja is (az utóbbi nyomtatásban is megjelent), amelyek sokat segítettek abban, hogy az elbeszélő forrásokon (is) alapuló történeti kutatás ismét a méltó helyre kerüljön a magyar medievisztikában.

Munkám címe szerint az 1196–1235 közötti magyar történelemre vonatkozó nyugati elbeszélő források kritikáját végeztem el. A magyar történelem részének tekintettem ilyen szempontból minden eseményt, amely az ország korszakunkban meglévő politikai határai közt zajlott, avagy ezeken kívül, de

1 CFH.

2 *Marczali H.:* A magyar történelem kútfői.

magyar személyek közreműködésével, részvételével. Az Árpád-házi hercegnőket, illetve az uralkodók özvegyeit ilyen szempontból természetesen csupán addig tekintettem magyarnak, amíg végleg el nem hagyták az országot: tettem ezt egyfelől jogtörténeti megfontolásokból (hiszen a *ius civile* szemléletének megfelelően a feleség kikerül atyja hatalma alól és átkerül férje hatalma alá), másfelől merőben praktikus indokoknál fogva (mivel ellenkező esetben Szent Erzsébet legendái önmagukban is terjedelmesebb korpuszt alkottak volna, mint összes többi kútfőnk együtt, ráadásul a szentéletrajzok komplex elemzése – nem pusztán történeti, hanem teológiai, liturgiai, dogmatikai és filozófiai jellegű konnotációkkal zsúfolt alkotásokról lévén szó – speciális felkészültséget és elhivatottságot igényel, így arra nem vállalkozhattam). Nyugati elbeszélő forrásokon dolgozatomban a latin rítusú kereszténység területén, de a magyar országhatárokon kívül keletkezett kútfőket értettem. Kivételt csupán a korszakunk magyar történetére vonatkozólag fennmaradt egyetlen dalmáciai forrással, Spalatói Tamás *Historia Salonitana*jával tettem: ezt annak ellenére is górcső alá vontam, hogy az Adria partján emelkedő érseki város, ahol a mű keletkezett, korszakunkban mindvégig a magyar király fennhatósága alatt állt, tehát nem számított *per definitionem* külföldinek. A dalmáciai történeti hagyomány ugyanis a magyartól tökéletesen független rendszert alkot – így ebben az esetben politikailag hiába volt része a tengerparti tartomány vizsgált korszakunkban a Magyar Királyságnak, az ottani történetírás a magyar historiográfia elvi mezsgyéjén mindvégig kívül maradt.

Kizárólag középkori forrásokat használtam, mégpedig a szó klasszikus, egyetemes értelmében véve: a reneszánsz megjelenése utáni, különösen pedig 16. századi vagy még későbbi kútfőket csak abban az esetben vettem figyelembe, amennyiben vélhetően elveszett, középkori előzmények felhasználásával olyan adatokat őriztek meg számunkra, amelyek máshonnét nem ismerhetők meg. Mintám ezen a téren a *Repertorium fontium* szerkesztőinek elvi állásfoglalása volt, amely szintén kizárta a kései források felvételét a monumentális kézikönyv-sorozatba. A Gombos Ferenc Albin *Catalogus*ában szereplő kútfők közül így nem foglalkoztam Bajor Aventinus, Komorowói János és ifjabb Marin Sanuto műveivel. Ugyanakkor sikerült olyan forrásokat is összegyűjteni, amelyek Gombos figyelmét elkerülték: így mindenekelőtt Heisterbachi Caesarius és a francia Rutebeuf Szent Erzsébet-legendáit, illetve Marcantonio Sabellico *Res Venetae* című művét. A vizsgált források nyelve többnyire latin volt; az egyes tradíciók részletesebb feltérképezése azonban nemegyszer szükségessé tette, hogy középnémet, középolasz és ófrancia nyelvű kútfőket is felhasználjak. Latin forrásidézetek esetében az úgynevezett erazmista ortográfiát alkalmaztam: a forráskiadványok egy részét ugyanis középkorias, míg más részüket klasszikus helyesírást követve szerkesztették, és a szövegek egységesítése csakis így volt lehetséges. Kritikai vizsgálatra vállalkoztam, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a kútfőbázis egyértelmű definiálása és a téma földrajzi és időbeli határainak kijelölése után az összes vonatkozó adat felgyűjtésére és értékelésére törekedtem.

Munkám elkészítésében és közzétételében sokan segítettek: közülük is különleges köszönettel és hálával tartozom témavezető tanáromnak, Berényi Iván professzornak (ELTE BTK), valamint Zsoldos Attila akadémikusnak (MTA BTK TTI), aki egyszersmind doktori értekezésem egyik opponense is volt, és akinek folyamatos biztatása és támogatása nélkül ez a kötet valóban nem jöhetett volna létre. Disszertációm másik bírálójának, Draskóczy István egyetemi tanárnak (ELTE BTK) szintén köszönöm hasznos észrevételeit. Kutatómunkámat az OTKA–K–115896 sz. kutatási projekt és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta. Végezetül köszönöm az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének, hogy munkámat a saját könyvsorozatukban megjelentették, köszönöm az NKA anyagi támogatását – és hálás vagyok az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja valamennyi közreműködő munkatársának gondos munkájukért a kötet szerkesztése és nyomdai előkészítése kapcsán.

Budapest, 2018. október 25.

A szerző